

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

**ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
ГРОМАДЯН**

Методичні рекомендації

Лубни, 2024

УДК 159.955-054.5(072)

Ф 79

Формування критичного мислення громадян :
методичні рекомендації / [уклад. С. О. Бадер,
М. М. Починкова]. Лубни : Альма-матер, 2024. 57 с.

Методичні рекомендації призначені для викладачів, тренерів, бібліотекарів та інших фахівців для організації курсів з формування критичного мислення громадян. Видання покликане сприяти системній організації курсів з урахуванням негативного впливу інформаційної агресії з боку Російської Федерації на свідомість громадян України. Методичні рекомендації містять план лекцій, практичні заняття, завдання для самостійного опрацювання, матеріали для самоосвіти й удосконалення набутих знань, умінь і навичок.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021 «Формування критичного мислення громадян як чинник безпеки в умовах збройного насилля та інформаційної агресії на Сході України».

Затверджено на засіданні вченої ради ДЗ «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка»
протокол № 4 від 24.10.2024 р.

ЗМІСТ

ЗМІСТ КУРСУ «ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН» ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК.....	5
Лекція 1. Критичне мислення: чому воно важливе?.....	7
Лекція 2. Система 1 і Система 2: їх роль у критичному мисленні.....	8
Лекція 3. Логічні операції над поняттями, висловлюваннями, умовиводами.....	10
Лекція 4. Ведення діалогу, аргументація та постановка запитань.....	11
Лекція 5. Мова, мислення, маніпуляція: взаємозалежність?.....	12
Лекція 6. Вплив психічних процесів на критичне розмірковування.....	14
Лекція 7. Роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства.....	15
Лекція 8. Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану.....	16
Лекція 9. Критичне мислення як засіб протидії впливу інформаційно-психологічним операціям та інфодемії в умовах російсько-української війни.....	18
Лекція 10. Прикладні методи критичного мислення.....	20
ПРАКТИЧНИЙ БЛОК.....	22
Практичне заняття 1. Когнітивні упередження.....	22
Практичне заняття 2. Критичне ігнорування.....	24
Практичне заняття 3. Критичне мислення і маніпуляція.....	29
Практичне заняття 4. Аргументація та постановка запитань.....	31

Практичне заняття 5. Плактивні методи критичного мислення.....	35
Практичне заняття 6. Аркуш рішень: метод критичного мислення.....	43
Практичне заняття 7. Неформальна освіта як засіб формування критичного мислення громадян в умовах російсько-української війни.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ЗМІСТ КУРСУ «ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН» ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1. Критичне мислення: чому воно важливе?

Лекція 2. Система 1 і Система 2: їх роль у критичному мисленні

Лекція 3. Логічні операції над поняттями, висловлюваннями, умовиводами

Лекція 4. Ведення діалогу, аргументація та постановка запитань

Лекція 5. Мова, мислення, маніпуляція: взаємозалежність?

Лекція 6. Вплив психічних процесів на критичне розмірковування

Лекція 7. Роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства

Лекція 8. Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану

Лекція 9. Критичне мислення як засіб протидії впливу інформаційно-психологічним операціям та інфодемії в умовах російсько-української війни

Лекція 10. Практичні методи формування критичного мислення

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1. Когнітивні упередження.

Практичне заняття 2. Критичне ігнорування.

Практичне заняття 3. Критичне мислення і маніпуляція.

Практичне заняття 4. Аргументація та постановка запитань.

Практичне заняття 5. Практичні методи критичного мислення.

Практичне заняття 6. Аркуш рішень: метод критичного мислення.

Практичне заняття 7. Неформальна освіта як засіб формування критичного мислення громадян в умовах російсько-української війни.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Лекція 1

Критичне мислення: чому воно важливе?

Мета – пояснити сутність поняття «критичне мислення» як одного з типів мислення, а також визначити, чому громадянам важливо володіти навичками критичного мислення.

Ключові слова: інформаційне суспільство, критичне мислення, мислення, цінності.

Основні питання

1. Критичне мислення як окремий тип мислення.
2. Значення критичного мислення в інформаційному суспільстві.
3. Критичне мислення в контексті ціннісно-сміслової парадигми.

Рекомендована література:

1. Бадер С. О., Починкова М. М. Формування критичного мислення особистості в контексті ціннісно-сміслової парадигми. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* №4 (358). 2023. С. 35–44.

2. Горлач М. І., Кремень В. Г., Ніколаєнко С. М., Требін М. П. та ін. Коментар до конституційних змін.: Підручник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 1028 с., с. 480–481.

3. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах. Рідер для учителів – учасників тренінгу. URL: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/ReaderCT.pdf>, с. 53–57.

4. Лекція 7. Які цінності знаходяться в основі догматичного та критичного мислення, або справа нашого життя – запорака психологічного виживання? URL : <https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/>

v1/24d667323152a80561e52c7ffd9d4189/asset-v1:CZ+CTFT101+2017_T3+ type@asset+block/Лекція_7_конспект.pdf

5. Психологія мислення: підручник / [І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін.]; за ред. І. Д. Пасічника. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.

6. Dewey John. How we think. Publication date, 1910, p. 9. URL: <https://archive.org/search.php?query=date:1910>.

7. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.

Питання для самоконтролю

1. Що таке мислення?
2. Що таке критичне мислення?
3. Що таке інформаційне суспільство?
4. Які групи цінностей виокремлюють у сучасній філософії?
5. Яка ієрархія цінностей вам відома?
6. Для чого сучасній людині володіти критичним мисленням?

Лекція 2

Система 1 і Система 2: їх роль у критичному мисленні

Мета – ознайомити з функціями Системи 1 і Системи 2.

Ключові слова: когнітивна легкість, когнітивні упередження, Система 1, Система 2, функції.

Основні питання

1. Функції Системи 1 і Системи 2.
2. Когнітивна легкість.

3. Когнітивні упередження: їх типи.

Рекомендована література:

1. Бадер С. О., Починкова М. М. Критичне мислення як засіб подолання когнітивних викривлень особистості. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 63. Т.2. С. 14–21.

2. Рослінг Г., Рослінг У., Рослінг-Рьоннлюнд А. Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо / перекл. з англ. І. Смельянова. К.: 2019. (електронне видання).

3. Таліб Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / пер. з англ. Микола Климчук. К.: Наш Формат, 2017. 392 с. (електронне видання).

4. Benson B. Cognitive bias cheat sheet, simplified.
URL : <https://medium.com/thinking-is-hard/4-conundrums-of-intelligence-2ab78d90740f>

5. File:Cognitive-bias-codex-ua.png. URL:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cognitive-bias-codex-ua.png>

6. Kahneman D. Thinking Fast and Slow. Farrar, Straus and Giroux – New York. 2011. 512 pp.

7. Pre Post. URL:
<https://www.schoolandcollegelistings.com/XX/Unknown/854852671227655/pre-post>

8. Stanovich Keith E., West Richard F. Individual Differences in Reasoning: Implications for the Rationality Debate. *Behavioral and Brain Sciences*. 2000. № 23. Pp. 645–65.

Питання для самоконтролю

1. Що таке Система 1 і Система 2?
2. Які функції виконують Система 1 і Система 2?
3. Що таке когнітивна легкість?
4. Що таке когнітивне упередження?
5. Які типи когнітивних упереджень відомі сьогодні?

Лекція 3

Логічні операції над поняттями, висловлюваннями, умовиводами

Мета – ознайомити з основними законами логіки та загальними характеристиками форм мислення: поняття, судження, умовивід.

Ключові слова: логіка, основні закони логіки, поняття, судження, умовивід форми мислення.

Основні питання

1. Основні закони логіки.
2. Загальна характеристика форм мислення.
3. Істинність та формально-логічна правильність як форма мислення.
4. Поняття як форма мислення.
5. Судження як форма мислення.
6. Умовивід як форма мислення.

Рекомендована література:

1. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури, 2008. 536 с.
2. Тягло О. В. Критичне мислення: навч. посіб. Харків: Вид. група «Основа»; «Триада +», 2008. 192 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип. 1(61)).
3. Хоменко І. В., Алексюк І. А. Основи логіки. К.: Золоті Ворота, 1996. 251 с.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні закони логіки і розкрийте їхній зміст.
2. Які існують порушення законів логіки?
3. Назвіть основні форми мислення.
4. Що таке поняття?

5. Що таке судження?
6. Що таке умовивід?
7. Які думки є істинними?

Лекція 4

Ведення діалогу, аргументація та постановка запитань

Мета – ознайомити з основними типами діалогів, видами і типами аргументів, побудовою запитань.

Ключові слова: аргументи, відповіді, гіпотези, діалог, доведення, запитання, критичне мислення, мислення, полеміка, структура, суперечка, типи діалогів.

Основні питання

1. Кооперативні та некооперативні діалоги.
2. Типи кооперативних діалогів.
3. Логос. Пафос. Етос
4. Структура доведення.
5. Види аргументів.
6. Помилки при побудові запитань.
7. Правильність побудування відповідей.
8. Максими кооперації Герберта Пола Грейса.
9. Принципи ввічливості Дж. Ліча.
10. Імплікатура.
11. Суперечка, дискусія, полеміка.

Рекомендована література

1. Босак К. І., Сивак Л. М. Співвідношення понять «суперечка», «дискусія» і «полеміка». Етичні аспекти культури дискусій. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31) квітень. С. 346–349.

2. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. К. : «Академія», 1997. 752 с.

3. Словник української мови. В 11-ти т. / Словник української мови. К. : Наукова думка, 1978. Т. 9. 916 с.

4. Хоменко І. В., Алексюк І. А. Основи логіки. К. : Золоті Ворота, 1996. 251 с.

5. Grice H. P. Logic and Conversation. Reprinted from Syntax and semantics 3 : Speech arts, Cole et al. «Logic and conversation», pp. 41–5 (1975), with permission from Elsevier.

6. Leech, G. Principles of Pragmatics. London, New York : Longman. 1983. 257 p.

7. Van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (1987). Fallacies in pragma-dialectical perspective. *Argumentation*, 1, 283–301.

8. Walton, D. (2007). Media argumentation: Dialectic, persuasion and rhetoric. New York/Cambridge: Cambridge University Press.

Питання для самоконтролю

1. Які існують типи діалогів?
2. Які є типи кооперативних діалогів?
3. Що таке логос, пафос, етос?
4. Яку структуру має доведення?
5. Які існують види аргументів?
6. Які помилки виникають при побудові запитань?
7. Як правильно побудувати відповідь?
8. Які максими кооперації виокремив Герберт Пол Грейс?
9. Які принципи ввічливості визначив Дж. Ліч?
10. Що таке імплікатура?
11. Що таке суперечка, дискусія, полеміка?

Лекція 5

Мова, мислення, маніпуляція: взаємозалежність?

Мета – розкрити роль мови в процесі мислення, види і способи маніпуляції.

Ключові слова: критичне мислення, маніпуляція, мислення, мова.

Основні питання

1. Мова і мислення: що первинне?

2. Вплив мови на мислення і мислення на мову.
3. Форми та способи маніпуляції людиною.
4. Способи захистити себе від маніпуляції.

Рекомендована література:

1. Навоєва Н. І. Мислення і мова як системне утворення. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Випуск 15. С. 402–410.

2. Пінчук Ю. В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога. К. : КНТ, 2015. 160 с.

3. Способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>

4. Тягло О. В. Критичне мислення : Навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа»: «Триада +», 2008. 192 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1(61)). URL : https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna

5. Boroditsky L. How language shapes the way we think. URL : https://www.youtube.com/watch?v=RKK7wGAYP6k&t=2s&ab_channel=TED

Питання для самоконтролю

1. Що таке мова?
2. Що таке мовлення?
3. Що є первинне: мова чи мислення?
4. Яке завдання виконує мова у процесі мислення?

Лекція 6

Вплив психічних процесів на критичне розмірковування

Мета – розкрити роль і значення пам'яті, уваги, сприйняття, уяви, емоцій під час критичного розмірковування.

Ключові слова: емоції, критичне мислення, мислення, пам'ять, процеси мислення, сприйняття, увага, уява.

Основні питання

1. Пам'ять. Особливості процесів пам'яті (запам'ятовування, збереження, відтворення) і їх вплив на критичне розмірковування. Оперативна пам'ять. Помилки пам'яті.

2. Особливості уваги і її вплив на критичне розмірковування.

3. Особливості сприйняття і його вплив на критичне розмірковування.

4. Особливості уяви і її вплив на критичне розмірковування.

5. Особливості емоцій і їх вплив на критичне розмірковування.

6. Алгоритм упорядкованого процесу мислення за Д. Халперн.

Рекомендована література:

1. Вікова психологія : навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. К. : Радянська школа, 1976. 269 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. К. : Каравела, 2008. 400 с.

3. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. К. : Либідь, 2005. 400 с.

4. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. К. : МАУП, 2000. 256 с.

5. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.

Питання для самоконтролю

1. Що таке пам'ять? Як вона впливає на критичне розмірковування?
2. Які фактори впливають на запам'ятовування?
3. Як увага впливає на критичне розмірковування?
4. Як уява впливає на критичне розмірковування?
5. Як емоції впливають на критичне розмірковування?
6. Який алгоритм упорядкованого процесу мислення пропонує Д. Халперн?

Лекція 7

Роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства

Мета – розкрити провідну роль критичного мислення в умовах інформатизації суспільства.

Ключові слова: інформатизація суспільства, критичне мислення, мислення, четверта технічна революція.

Основні питання

1. Правила перевірки інформації на коректність.
2. Правила перевірки інформації на релевантність.
3. Правила перевірки інформації на достовірність.

Рекомендована література

1. Тягло О. В. Критичне мислення : навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа», 2008. 189 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1 (61)).

2. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.

Питання для самоконтролю

1. Як перевірити інформацію на коректність?
2. Як перевірити інформацію на релевантність?
3. Як перевірити інформацію на достовірність?

Лекція 8

Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану

Мета – познайомити з сутністю поняття «критичне ігнорування» як засобом інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційний стрес, інформаційно-психологічна безпека, інформаційно-психологічні операції, критичне ігнорування, психологічна безпека.

Основні питання

1. Психологічна та інформаційно-психологічна безпека особистості.
2. Інформаційний стрес.
3. Критичне ігнорування, його переваги.
4. Критичне мислення і критичне ігнорування: взаємозалежність.

Рекомендована література

1. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Young Scientist*. 2020. №10 (86). С. 279–303.

2. Бадер С., Починкова М. Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, том 1. С. 239–245.

3. Богуш В., Юдін О. Інформаційна безпека держави. Київ : МК-Прес, 2005. 432 с.

4. Бойко С. Т. Психологічна безпека особистості в умовах розірваного інформаційного простору. *Психологія: теорія і практика*. 2019. Вип.1 (3). С. 32–42.

5. Кочубейник О. Інфодемія як форма конкуренції проблем на публічних аренах. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 11 (25). С. 85–98.

6. Скрипаченко Т. В. Психологічні особливості інформаційного стресу. *Збірник наукових праць проблеми сучасної психології*. 2018. №13. С. 153–158.

7. Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2017. Вип. 8. С. 277–281.

8. Федчук О. Категорія психологічної безпеки особистості в науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. № 73. С. 67-74.

9. Lipman M. Criticalthinking: What can it be ? / *Educational Leadership*. (46) 1, 1988. P. 38–43.

Питання для самоконтролю

1. Що таке психологічна безпека особистості?
2. Що таке інформаційно-психологічна безпека особистості?
3. Що таке «інформаційний стрес»?
4. Що таке «критичне ігнорування»? Які його переваги?

5. Чи є взаємозалежними процеси критичного мислення і критичного ігнорування?

Лекція 9

Критичне мислення як засіб протидії впливу інформаційно-психологічним операціям та інфомедії в умовах російсько-української війни

Мета – розкрити можливості критичного мислення як засобу протидії впливу інформаційно-психологічним операціям і інфомедії в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: гібридна війна, епоха пост-правди, інфомедія, інформаційна війна, інформаційно-психологічна операція, критичне мислення, соціальні мережі.

Основні питання

1. Інформаційно-психологічна операція: зміст поняття і мета.
2. Категорії користувачів соціальних мереж.
3. Шляхи реалізації ПСО в соціальних мережах.
4. Поняття «інфомедія».
5. Маніпулятивні практики в соціальних мережах та протидія ним.

Рекомендована література:

1. Бадер С. О., Починкова М.М., Курило В. С. Критичне мислення як засіб протидії впливу інфомедії в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 76, том 1. С. 208-214.

2. Бадер С. О. Починкова М. М. Критичне мислення як засіб протидії інформаційно-психологічним операціям у соціальних мережах. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 72. С. 97–103.

3. Богуш Д. Сучасні особливості інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах гібридної війни РФ. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики*. Міжнар. наук.-практ. конф. 2022. С. 98–102.

4. Дерев'яно І. П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 11. С. 6–16.

5. Кочубейник О. Інфодемія як форма конкуренції проблем на публічних аренах. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 11 (25). С. 85–98.

6. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України : монографія. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. 240 с.

7. Литвин В. М. У битві за імперію: російські наративи проти історичних реалій. *Вісник НАН України*. 2023. № 1. С. 11–26.

8. Марків О., Зарівна О., Марків І. Коментар як інструмент маніпулювання суспільною свідомістю в умовах війни (до питання інформаційно-психологічних операцій). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 604–609.

9. Почепцов Г. Г. Сміслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2014. Вип. 18. С. 21–27.

10. Світова гібридна війна: український фронт. / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 496 с.

Питання для самоконтролю

1. Що таке інформаційно-психологічна операція?
2. Яка мета інформаційно-психологічних операцій в умовах російсько-української війни?
3. Які категорії користувачів наявні в соціальних мережах?

4. Як інформаційно-психологічні операції реалізуються в соціальних мережах?

5. Що таке «інфодемія»?

6. Які маніпулятивні практики застосовуються в соціальних мережах?

Лекція 10

Практичні методи критичного мислення

Мета – познайомити з методами критичного мислення, розкрити їх зміст та особливості.

Ключові слова: критичне мислення, методи критичного мислення, прийняття рішень, прийоми критичного мислення.

Основні питання

1. Методи і прийоми критичного мислення.
2. Прийняття рішень. Вирішення задач.

Рекомендована література

1. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.

2. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів / авт.-уклад. О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Донецьк : Ліра, 2016. 144 с.

3. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

4. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. К. : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.

5. Ткаченко В. М. Використання методів і прийомів розвитку в учнів критичного мислення на уроках історії і правознавства. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56). С. 173–178.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть методи і прийоми критичного мислення.
2. Розкрийте зміст методів критичного мислення.
3. За допомогою якого інструмента критичного мислення можна прийняти виважене рішення?

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття 1

Когнітивні упередження

Мета – навчитись розпізнавати когнітивні упередження.

Ключові слова: когнітивне упередження, критичне мислення, Система 1, Система 2.

План практичного заняття

1. Система 1 і Система 2.
2. Групи когнітивних упереджень.

Рекомендована література

1. Бадер С. О., Починкова М. М. Критичне мислення як засіб подолання когнітивних викривлень особистості. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 63. Т.2. С. 14–21.

2. Рослінг Г., Рослінг У., Рослінг-Рьоннлюнд А. Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо / перекл. з англ. І. Ємельянова. К. : 2019. (електронне видання).

3. Талеб Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / пер. з англ. Микола Климчук. К. : Наш Формат, 2017. 392 с. (електронне видання).

4. Benson B. Cognitive bias cheat sheet, simplified.
URL : <https://medium.com/thinking-is-hard/4-conundrums-of-intelligence-2ab78d90740f>

5. Kahneman D. Thinking Fast and Slow. Farrar, Straus and Giroux – New York. 2011. 512 pp.

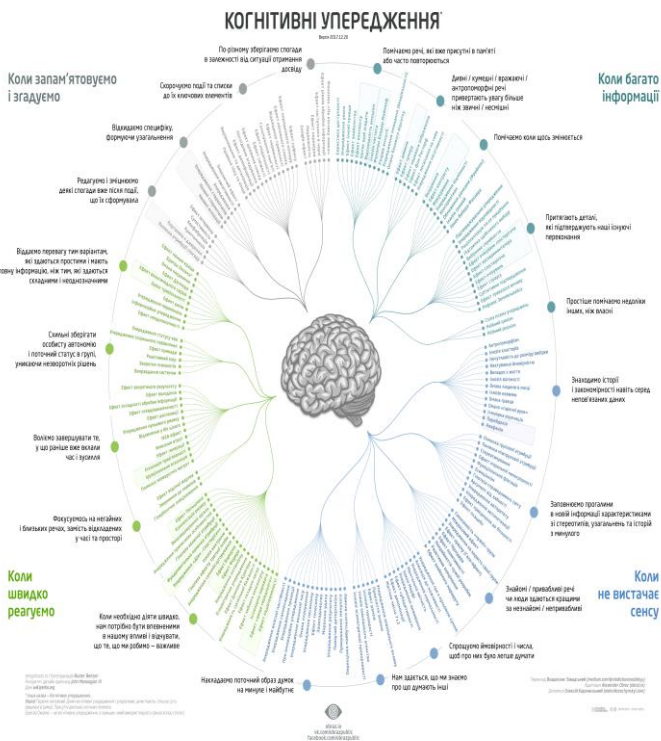
6. Pre Post. URL :
<https://www.schoolandcollegelistings.com/XX/Unknown/854852671227655/pre-post>

Завдання для практичних занять:
Виклик

Кластер. Учасникам пропонується оформити відому інформацію про Систему 1 і Систему 2 та когнітивні упередження.

Основна частина

Завдання 1. Робота в групах. Учасникам пропонується розглянути групи когнітивних упереджень і дібрати приклади з життя, які ілюструють прояви таких упереджень

(design: John Manoogian III categories and descriptions:
Buster Benson implementation: TilmannR derivative work:
Володимир Ф - Цей файл є похідною роботою від:
Cognitive bias codex en.svg:

Wikipedia's list of 188 cognitive biases, grouped into categories and rendered by John Manoogian III (jm3) as a radial dendrogram (circle diagram). Category model by Buster Benson, biases linked to corresponding Wikipedia articles by TilmannR.)

Завдання 2. Робота в групах. Учасникам пропонується переглянути одне з відео на вибір з проєкту «100 когнітивок» (<https://www.schoolandcollelistings.com/XX/Unknown/854852671227655/pre-post>).

Обговорити після перегляду, чи розповсюдженням є те чи те упередження, чи можливо його уникнути тощо.

Завдання 3. Робота в групах. Учасникам пропонується розробити проєкт популяризації інформації про когнітивні упередження.

Після створення проєкту обговорити його з учасниками інших груп.

Рефлексія

Кластер. Учасникам пропонується доповнити або вдосконалити кластери.

Практичне заняття 2 Критичне ігнорування

Мета – навчити застосовувати критичне ігнорування під час взаємодії з інформацією в соціальних мережах.

Ключові слова: інформаційно-психологічна безпека громадянина, інфодемія, критичне ігнорування, психологічна безпека громадянина.

План практичного заняття

1. Психологічна і інформаційно-психологічна безпека громадянина.
2. Критичне ігнорування.

3. Інфодемія.

Рекомендована література

1. Бадер С. О. Починкова М. М. Критичне мислення як засіб протидії інформаційно-психологічним операціям у соціальних мережах. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 72. С. 97–103.

2. Бадер С., Починкова М. Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, том 1. С. 239–245.

3. Бадер С. О., Починкова М. М., Курило В. С. Критичне мислення як засіб протидії впливу інфодемії в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 76, том 1. С. 208-214.

4. Богуш Д. Сучасні особливості інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах гібридної війни РФ. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики*. Міжнар. наук.-практ. конф. 2022. С. 98–102.

5. Кочубейник О. Інфодемія як форма конкуренції проблем на публічних аренах. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 11 (25). С. 85–98.

6. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України : монографія. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. 240 с.

7. Світова гібридна війна: український фронт. / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 496 с.

Завдання для практичних занять: Виклик

Барометр. Учасникам пропонується визначитись з позицією: «Без критичного ігнорування (не)можна обійтись у сучасному житті».

Основна частина

Завдання 1. Робота в групах. Порівняйте поняття «психологічна безпека особистості» і «інформаційно-психологічна безпека особистості». Знайдіть спільне і відмінне.

психологічна особистості	безпека	інформаційно- психологічна безпека особистості

Завдання 2. Читання з маркуванням. Прочитайте фрагмент статті, зробіть позначки «В» – це вже було мені відомо раніше, «Н» – ця інформація нова для мене, «Х» – про це мені хотілось би дізнатись більше.

«Сьогодні ми говоримо, про критичне ігнорування в інтернеті як засіб інформаційно-психологічної безпеки, тобто свідоме обмеження кількості інформації та часу для її сприймання та обробки.

Зупинимось на практичних шляхах реалізації критичного ігнорування в мережі Інтернет:

– фільтрація джерел інформації – для перегляду новин, актуальних подій, оголошень бажано обирати ті

ресурси та джерела, які є авторитетними, та, у разі потреби, звертатись до них. Крім того, варто ігнорувати чутки, маніпулятивні заклики, емоційні провокації тощо, адже це все є явними ознаками російського ПСГО;

– управління часом для споживання інформації – варто заздалегідь визначитись, скільки часу на день необхідно для перегляду та читання актуальних новин, перевірки пошти, прогортання соціальних мереж тощо. Бажано, щоб такий час не перевищував годину на добу, адже є ризик «залипнути» в соціальних мережах, споживаючи при цьому весь потік нефільтрованої інформації. Психологи радять визначити конкретний час для перевірки соціальних мереж, щоб уникнути психологічного перевантаження й перманентного стресу;

– турбота про власну емоційну безпеку – бажано уникати контенту, який провокує сильні емоції, як-то страх, гнів, злість тощо. Зазвичай, така інформація запускається в медіа-простір навмисно і є провокаційно-маніпулятивною;

– акцент на збереженні психологічного здоров'я – критичне ігнорування передбачає уникнення токсичного обговорення, коментування в інтернеті, участі в словесних конфліктах або конфронтаціях, оскільки це не дає продуктивного результату в реальному житті, а лише виснажує та позбавляє спокою. Як бачимо, критичне ігнорування в умовах російсько-української війни допомагає зберігати ясність мислення, емоційну стабільність і приймати обґрунтовані рішення, що особливо важливо для підтримки інформаційно-психологічної безпеки» [Бадер С., Починкова М. Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, том 1. С. 239–245., с. 243].

За необхідності можна поставити уточнюючі запитання лектору / лекторці.

Завдання 3. Робота в групах. Учасникам пропонується відкрити стрічку новин і обрати 7–10 заголовків повідомлень, обговорити з одногрупниками / одногрупницями, до яких з цих новин краще застосувати фільтрацію лдерел інофрмації, турботу про власну емоційну безпеку, акцент на збереженні психічного здоров'я; пояснити, чому варто застосувати ці прийоми?

Завдання 4. Робота в групах. Застосування SWOT-аналізу.

Учасникам пропонується здійснити SWOT-аналіз українських ЗМІ щодо схильності до інфодемії (на прикладі 1–2 телеканалів, газет тощо).

Для цього необхідно заповнити таблицю:

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

Рефлексія

Барометр. Учасникам пропонується визначитись з позицією «Без критичного ігнорування (не)можна обійтись у сучасному житті».

Пояснити свою позицію, чому вона змінилась, чи не змінилась.

Практичне заняття 3

Критичне мислення і маніпуляція

Мета – навчитись розпізнавати маніпуляцію в повсякденному житті й у соціальних мережах і застосовувати критичне мислення як ефективний засіб уникнення маніпуляції.

Ключові слова – критичне мислення, маніпуляція, навіювання, наслідування, непряма маніпуляція, переконання, пряма маніпуляція, психічне зараження.

План практичного заняття

1. Форми та способи маніпуляції людиною.
2. Чинники, що її унеможливають.
3. Психологія доводів.
4. Різниця між думкою, обґрунтованим судженням і фактом.
5. Візуальна аргументація.

Рекомендована література:

1. Вікова психологія : навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. К. : Радянська школа, 1976. 269 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2008. 400 с.
3. Соціально-психологічні основи ділового спілкування : навч. посіб. / Є. І. Бородін, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 184 с.
4. 4 способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>
5. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.

Завдання для практичних занять

Виклик

1. Барометр. Учасникам пропонується визначитись з позицією «Життя (не) можна прожити без маніпуляції».

Основна частина

Завдання 1. Робота в групах. Учасникам пропонується визначити причини тієї чи тієї позиції з «Барометра»: дібрати по 5 аргументів чому Вами ніколи не маніпулюють, чому маніпулюють та чому ви не знаєте, чи маніпулюють Вами.

Учасникам пропонується озвучити й обговорити результати.

Завдання 2. Робота в групах. Аналіз відеороликів.

Учасникам пропонується переглянути відео реклами, знайти маніпуляцію в рекламі. Визначити: яким фактам чи твердженням в рекламі ми можемо, довіряти, а яким – ні? Чому?

Обговорення.

Завдання 3. Робота в групах. Застосування SWOT-аналізу.

Учасникам пропонується здійснити SWOT-аналіз застосування маніпуляції в повсякденному житті з різних позицій: щодо ЗМІ, реклами, політиків, колег. близьких. Для цього необхідно заповнити таблицю:

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

--	--

Учасникам пропонується обговорити результати аналізів і з'ясувати, хто або що є найбільшим маніпулятором.

Рефлексія

1. Барометр. Учасникам пропонується визначитись з позицією «Життя (не) можна прожити без маніпуляції».

2. Учасникам пропонується написати есе на тему «Маніпуляція: за і проти».

Практичне заняття 4

Аргументація та постановка запитань

Мета – навчитись використовувати різні типи аргументів, розпізнавати аргументи ad hominem, ставити коректні запитання й аналізувати поставлені запитання, а також надавати коректні відповіді.

Ключові слова: види запитань, відповіді, запитання, наративи, товсті запитання, тонкі запитання.

План практичного заняття

1. Сильні і слабкі аргументи.
2. Аргументи ad hominem.
3. Види запитань.
4. Помилки при побудові запитань.
5. Правильність побудови відповідей.

Рекомендована література

1. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів / авт.-уклад. О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Донецьк : Ліра, 2016. 144 с.

2. Хоменко І. В., Алексюк І. А. Основи логіки. К.: Золоті Ворота, 1996. 251 с.

3. Grice H. P. Logic and Conversation. Reprinted from Syntax and semantics 3: Speech arts, Cole et al. «Logic and conversation», pp. 41–5 (1975), with permission from Elsevier.

4. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.

5. Leech, G. Principles of Pragmatics. London, New York: Longman. 1983. 257 p.

6. Van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (1987). Fallacies in pragma-dialectical perspective. *Argumentation*, 1, 283–301.

7. Walton, D. (2007). Media argumentation: Dialectic, persuasion and rhetoric. New York/Cambridge: Cambridge University Press.

Завдання для практичних занять

Виклик

Барометр. Учасникам пропонується визначитись із позицією: «Я точно вмію правильно ставити запитання» – «Я не знаю чи точно вмію ставити запитання» – «Я не вмію ставити запитання».

Основна частина

Завдання 1. Робота в групах. Учасникам пропонується прочитати фрагмент статті В. Пекара «Трамп призначив Україну «невісткою»» і поставити до нього всі види запитань: «тонкі» і «товсті».

ТРАМП ПРИЗНАЧИВ УКРАЇНУ «НЕВІСТКОЮ»

«Завдання України щодо США полягало в тому, щоби зберегти двопартійну підтримку, а ще бажано не стати точкою розбрату у внутрішньополітичній боротьбі

Спочатку минулого року провалилася друга ціль, і нашої провини тут нема (ну або майже нема): глобальний вплив нашої війни виніс її на перші шпальти, тож вона

увійшла в американський передвиборчий порядок денний. Краще було б цього уникнути, але я не знаю, як можна було б цього уникнути.

Трамп обіцяв моментально завершити війну, по суті примусивши Україну до припинення спротиву, і цю позицію Україна не могла не критикувати — а це вже унеможливило збалансовані відносини з обома партіями.

Я не кажу, що не було помилок з нашого боку. Напевно, якісь необережні вислови були. Але з боку команди Трампа, як мені виглядає, був цілеспрямований пошук приводу для скандалу. Якщо добре шукати, знайти завжди можна.

Як ви розумієте, візит Зеленського на американський завод організувала американська сторона, і яким літаком туди прямувати, вирішував не Зеленський і не Маркарова. Який літак дали, на такому і полетів. Хто з американських чиновників супроводжуватиме Зеленського по заводу (який належить Армії США), також не українське посольство визначало.

Халепа, але цілеспрямовано створена командою Трампа. Дуже погано, але це не наслідок наших помилок.

Я вже два тижні (після форуму YES) перебуваю у переконанні, що американської підтримки у 2025 не буде. Тому для мене в цих подіях нічого особливо неочікуваного нема. Погана історія мала погано закінчитися, так або інакше. Якщо треба довести, що винна невістка (закреслено) Україна, завжди знайдеться спосіб [Пекар В. Трамп призначив Україну «невісткою». *Espresso*. 2024. 26 вересня. URL : <https://espresso.tv/poglyad-tramp-viznachiv-ukrainu-nevistkoyu>].

Завдання 2. Групова робота. Учасникам пропонується висловити власну позицію щодо статті з попереднього завдання й дібрати сильні й слабкі аргументи, а також висловити їх під час дискусії.

Завдання 3. Робота в парах. Учасникам пропонується проаналізувати сучасний новинний контент і виконати наступні завдання:

1. Обґрунтувати наявність чи відсутність наративів.
2. Визначити надійні й ненадійні джерела інформації.
3. Поставити різні типи запитань до інформації в новинах.
4. Дати коректні відповіді на запитання.

Завдання 4. Робота в малих групах. Учасникам пропонується проаналізувати коментарі в мережі Facebook щодо використання сильних і слабких аргументів, а також аргументів *ad hominem*.

Пропонується використовувати профілі відомих політичних діячів.

Рефлексія

1. Барометр. Учасникам пропонується визначитись із позицією: «Я точно вмію правильно ставити запитання» – «Я не знаю чи точно вмію ставити запитання» – «Я не вмію ставити запитання».

Практичне заняття 5

Практичні методи критичного мислення

Мета – навчитись застосовувати практичні методи критичного мислення на практиці.

Ключові слова: достовірність, коректність, критичне мислення, релевантність.

Основні питання практичного заняття

1. Правила перевірки інформації на коректність.
2. Правила перевірки інформації на релевантність.
3. Правила перевірки інформації на достовірність.

Рекомендована література

1. Тягло О. В. Критичне мислення : навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа», 2008. 189 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1 (61)).

2. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.

Завдання для практичних занять

Виклик

Учасникам пропонується застосовувати метод «Групування» на тему «Інформація».

Основна частина

Завдання 1. Робота в групах. Учасникам пропонується в групах розробити правила перевірки інформації на коректність, релевантність, достовірність.

Обговорення результатів.

Завдання 2. Робота в парах. Користуючись розробленими правилами, учасникам пропонується перевірити подану інформацію щодо коректності, релевантності, достовірності.

**ІДЕАЛЬНА
СУМІСНІСТЬ.
ІДЕАЛЬНА
ЧИСТОТА.**

Поєднання апаратів та оригінальних миючих засобів Kärcher гарантує відмінні результати очищення.

**-50%
НА МИЮЧІ ЗАСОБИ**

Рис. з сайта <https://www.kaercher.com/ua-uk/akcija-kerkher/znizhka-50-na-mijuchi-zasobi.html>

Приклади для оцінки достовірності:

1. Сік «Сандора»: на упаковках сокової продукції торговельних марок «Сандора», «Сандора мультиактив» та «Сандора мікс» зазначається: «Ухвалено Міністерством охорони здоров'я України».

2. У рекламі лікарського засобу «Амізон» зазначено, що «9 з 10 українців обирають саме «Амізон»*».

Приклади для оцінки релевантності інформації:

Банки. Приватбанк

«ПриватБанк» – найбільший український банк за розміром активів, та займає дев'яте місце у рейтингу життєздатності Mind. Банк є лідером роздрібного банківського ринку й обслуговує понад 19 млн клієнтів, системою «Приват24» користуються 15,5 млн українців, за 2022 рік через мережу POS-терміналів «Привату» забезпечено товарів і послуг на 550 млрд грн.

Банк також обслуговує 75% українських підприємців, 2022 року кредитний портфель малому бізнесу зріс на 10 млрд грн.

67% всіх чистих активів банку – це кошти та депозити фізичних осіб.

Історія банку почалася у 1992 році. До грудня 2016 року «ПриватБанк» був комерційним банком, що входив до фінансово-промислової групи «Приват» українських олігархів Ігоря Коломойського та Геннадія Боголюбова. Через критичний стан активів, високу частку пов'язаних кредитів було визнано неплатоспроможним та націоналізовано.

За 2022 рік банк отримав чистий прибуток понад 30 млрд грн, що є найбільшим у банківській системі за цей період. Протягом 2022 року банк видав 23,8 млрд грн малому й середньому бізнесу та продовжує працювати з «безнадійними кредитами», сформованими до націоналізації. Частка NPL лишається на високому рівні – понад 67%.

За дев'ять місяців 2023 року «ПриватБанк» заробив 43,37 млрд грн, лишившись найприбутковішим банком в Україні.

Банк був одним із лідерів за зростанням кредитного портфелю юридичних осіб.

У 2022 році Рада Комісії ринку фінансів та капіталу Латвії припинила діяльність місцевої дочки ПриватБанку, яка займала 13 місце за розміром активів серед банків Латвії.

У державній стратегії розвитку держбанків передбачається поетапне зниження частки держбанків із 50% до 25%, причому основним активом на продаж вважається саме ПриватБанк. Із середини 2017 року активно обговорювалися варіанти продажу «Привату» після його оздоровлення «під крилом» держави.

НБУ підтвердив статус системної важливості для «ПриватБанку» у 2024 році.

Фінансові дані за підсумками 2023 р.

(за матеріалами сайту <https://mind.ua/banks/9-privatbank>).

Приклади тематики новин. Зверніть на кількість переглядів цих новин.

Стрічка новин ТСН за 15.11.2024 р.

До Словаччини з милицею та квітами: прикордонники "зцілили" порушника

Дата публікації 16:05, 15.11.24

Перегляди 38

Настав час для штанних костюмів: королева Максима продемонструвала новий образ

Дата публікації 16:04, 15.11.24

Перегляди 26

Грузія – Україна: де дивитися і ставки букмекерів на матч Ліги націй

Дата публікації 16:04, 15.11.24

Перегляди 10к

Трампу потрібні поступки від Путіна щодо війни в Україні – The Financial Times

Дата публікації 16:02, 15.11.24

Перегляди 185

Гороскоп на 16 листопада для всіх знаків зодіаку: день, який не сприяє активним діям

Дата публікації 16:00, 15.11.24

Перегляди 125

Трагедія на Рівненщині: у власному будинку згоріли чоловік та жінка

Дата публікації 15:53, 15.11.24

Перегляди 311

Під Києвом працівник ТЦК стріляв у вантажника складу: у Міноборони проводять перевірку (відео)

Дата публікації 15:50, 15.11.24

Перегляди 485

В Абхазії протестувальники з російським прапором увірвалися до парламенту: що відбувається (відео)

Дата публікації 15:50, 15.11.24

Перегляди 376

Путін та Шольц планують провести телефонну розмову у п'ятницю — Bloomberg

Дата публікації 15:48, 15.11.24

Перегляди 78

Ексдружина Узелкова після конфлікту з його мамою зробила заяву про її стосунки з боксером

Дата публікації 15:39, 15.11.24

Перегляди 948

Домашні чипси: цікавий рецепт хрумкої картоплі

Дата публікації 15:38, 15.11.24

Перегляди 191

«Ваш син потрапив у ДТП»: шахраї ошукали 88-річну жінку на 100 тисяч гривень (фото)

Дата публікації 15:34, 15.11.24

Перегляди 225
Курс валют на 18 листопада: скільки коштуватимуть долар, євро і злотий
Дата публікації 15:32, 15.11.24
Перегляди 168
Кріт ГРУ Росії у лавах ССО. Стрільянина в ТЦК.
Новини ТСН 14:00 15 листопада
Дата публікації 15:31, 15.11.24
Перегляди 235
РФ готує масовану атаку: капітан назвав кількість "Калібрів", які загрожують Україні
Дата публікації 15:29, 15.11.24
Перегляди 4328
Обробіть диван соком популярного фрукта — кішка більше не буде точити пазури: 100% дієвий спосіб
Дата публікації 15:23, 15.11.24
Перегляди 523
Росія накопичила сотні ракет і готується до масованого удару: коли може статися і що буде ціллю
Дата публікації 15:16, 15.11.24
Перегляди 8154
У комбінезоні з пікантним декольте: Меган Маркл побувала на світській тусовці в Лос-Анджелесі
Дата публікації 15:12, 15.11.24
Перегляди 1075
Дівчина вдала з себе подружку молодят та прийшла на весілля до незнайомих: її можуть посадити
Дата публікації 15:10, 15.11.24
Перегляди 916
Відомий актор Бенюк відповів, де зараз його 27-річний син і чим він займається
Дата публікації 15:05, 15.11.24
Перегляди 1502
У Торезьку тривають жорсткі бої: ЗСУ ліквідовують до сотні окупантів щодня

Дата публікації 15:00, 15.11.24

Перегляди 303

Курячі яйця знову здорожчають: експерт сказав, коли саме

Дата публікації 15:00, 15.11.24

Перегляди 7701

Як реагувати на відверте ігнорування: корисні поради

Дата публікації 14:51, 15.11.24

Перегляди 792

Росіяни заявляють про перетин кордону на Чернігівщині: у РНБО відповіли, чи є загроза вторгнення

Дата публікації 14:46, 15.11.24

Перегляди 3443

У Міноборони повідомили, чи буде автоматичне позбавлення водійських прав за неявку до ТЦК

Дата публікації 14:45, 15.11.24

Перегляди 955

[TCH. URL : <https://tsn.ua/ukrayina> (дата звернення 15.11.2024 р.).]

Приклад змісту однієї з новин:

Молодик маскувався під людину з інвалідністю.

На Закарпатті прикордонники Чопського загону викрили 22-річного жителя Києва, який намагався незаконно перетнути кордон зі Словаччиною, маскуючись під людину з інвалідністю.

Про це повідомила пресслужба ДПСУ.

Зупинили чоловіка неподалік прикордонного села Великий Березний, де він привернув увагу своїм незвичним «реквізитом» – милицею та штучним букетом квітів. За легендою, молодик приїхав на Закарпаття, аби відвідати могили родичів. Однак, його маршрут не пролягав через місцевий цвинтар.

Прикордонники помітили «кульгавого» під час спостереження та вирішили перевірити його документи й

мету перебування в прикордонній зоні. На їхні запитання щодо місця поховання рідних чоловік не зміг дати конкретних відповідей, а згодом зізнався, що його справжня мета – нелегально потрапити до Словаччини.

Чоловік пояснив, що милиця була елементом маскування, який, на його думку, мав відвести підозри. Його затримали для складання адміністративних матеріалів, а справу передадуть до суду.

Нагадаємо, ДПСУ затримала 11 ухиянтів, яких міг пошматувати ведмідь [ТСН. URL : <https://tsn.ua/ukrayina/yshov-na-mogili-rodichiv-kiyanin-z-miliceyu-ta-kvitami-hotiv-nezakonno-peretnuti-kordon-2702082.html> (дата звернення 15.11.2024 р.)].

Задання 3. Робота в групах. Проаналізуйте соціальні мережі, поміркуйте, які приклади некоректної інформації Вам зустрічаються? З якою метою вони представлені.

Завдання 4. Учасникам пропонується оберати на власний розсуд рекламний відеоролик, вказати назву чи гіперпосилання, якщо є, зазначити, чи були в ньому використані навіювання, наслідування, переконання.

Назва відеоролику та гіперпосилання (якщо є)	
Назва впливу	Приклад в ролику
Навіювання	
Наслідування	
Переконання	

Рефлексія

Учасникам пропонується доповнити (за необхідності) інформацію на тему «Інформація» за методом «Групування».

*Інформація щодо достовірності:

1. Тимчасова адміністративна колегія Антимонопольного комітету України наклала штраф у розмірі 3,0 млн. грн на ТОВ «Сандора» (с. Миколаївське, Миколаївська обл.).

Як встановив Комітет, виробник соків та нектарів поширив неправдиву інформацію про товар. Зокрема, на упаковках сокової продукції торговельних марок «Сандора», «Сандора мультиактив» та «Сандора мікс» зазначається: «Ухвалено Міністерством охорони здоров'я України».

Розслідування показало, що таке твердження розміщено без належних підстав та відповідних документів, прийнятих МОЗ [Інформація з мережі Інтернет].

2. У 2012 р. за порушення у вигляді недостовірної інформації Антимонопольний комітет України притягнув до відповідальності ПАТ «Фармак» (м. Київ) за поширення оманливої реклами лікарського засобу «Амізон». Сума штрафу – 7,5 млн.грн.

Недостовірною інформацією стало повідомлення в рекламі «9 з 10 українців обирають саме «Амізон».

Комітетом було доведено, що за базу розрахунку було взято лише ту кількість людей, що хворіли на грип та застуду.

Практичне заняття 6

Аркуш рішень: метод критичного мислення

Мета – навчитись застосовувати метод прийому рішень на практиці.

Ключові слова: аркуш рішень, критичне мислення, прийняття рішень.

План практичного заняття

1. Аркуш рішень.

Рекомендована література

1. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.

Завдання для практичних занять

Виклик

1. Мозковий штурм на тему «Як я приймаю рішення».

Основна частина

Завдання 1. Парна робота. Метод МПЦ.
Учасникам пропонується заповнити таблицю МПЦ після прочитання фрагменту тексту дисертації:

Плюс (+)	Мінус (-)	Цікаво

«Перш ніж розглянути сутнісні характеристики технології розвитку критичного мислення, звернемо увагу на ознаки людини, яка критично мислить, що розкриває В. Ягоднікова, спираючись на дослідження Д. Чаффі, які

певною мірою перегукуються з принципами формування критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: відкритість до інших думок, тобто здатність уважно прислухатися до інших поглядів, оцінювати різні шляхи подолання проблеми; компетентність – прагнення обґрунтовувати свою думку за допомогою реальних фактів і знання справи; інтелектуальна активність – виявлення інтелектуальної ініціативи у конфронтаційних ситуаціях, небайдуже сприйняття подій; допитливість – уміння проникнути у сутність джерел інформації; незалежність мислення – відсутність побоювання непогодження з групою, нездатність до некритичного слідування думкам інших; уміння дискутувати – уважне ставлення до протилежних думок, уміння висувати ідеї, які об'єднують; проникливість – здатність до проникнення в сутність запитання, явища інформації, не розпорозуватися на дрібні деталі; самокритичність – розуміння особливостей свого мислення [772, с. 192]. Як бачимо, ці ознаки більше торкаються саме когнітивних процесів.

Дещо інші, більш загальні і широкі, характеристики особистості, яка критично мислить, за Дж. Бареллом знаходимо в дослідженнях С. Заїр-Бека, І. Муштавинської, Дж. Стіл, К Мередіт, Ч. Темпла, С. Уолтера [208, с. 10–11], [635]: критичні мислителі здатні: вирішувати проблеми; проявляти стійкість у вирішенні проблем; контролювати себе, власну імпульсивність; бути відкритими для інших ідей; вирішувати проблеми, співпрацюючи з іншими людьми; вислуховувати співбесідника; бути емпатичними; бути терплячими до невизначеності; розглядати проблеми з різних точок зору; здатні встановлювати множинні зв'язки між явищами; терпляче ставитись до думок, відмінних від власної; розглядати кілька можливостей вирішення однієї й тієї самої проблеми; ставити запитання: «А що, якщо ...?»; будувати логічні висновки; розмірковувати про власні

почуття, думки – оцінювати їх; робити обґрунтовані прогнози і ставити обмірковані цілі; застосовувати власні навички і знання в різних ситуаціях; бути допитливим і часто ставити «хороші» запитання; активно сприймати інформацію. На нашу думку, ці характеристики торкаються і когнітивних навичок людини, і особистісних. На підтвердження цього наведемо думку Г. Сироткіної про зв'язок технології розвитку критичного мислення з технологією саморозвитку в структурі особистості: у результаті застосування технології розвитку критичного мислення іде формування способів розумових дій і самокеруючих механізмів особистості [597, с. 209].

До цих ознак В. Макаренко та В. Туманцова додають: небайдужість у сприйнятті подій. Людина виявляє інтелектуальну активність у різних життєвих ситуаціях, здатність зайняти активну позицію у конфронтаційних ситуаціях; незалежність думок. Людина прислуховується до критики на свою адресу, може протиставити свою думку думкам інших або не погодитися з групою [361, с. 15].

Отже, з представлених характеристик людини, яка критично мислить, видно, що вони торкаються когнітивної й особистісної сфери людини» [Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 572 с.].

Завдання 2. Індивідуально робота. Учасникам пропонується заповнити аркуш рішень і зробити розрахунки для вирішення однієї з проблем власного життя

Варіанти/ Міркування				
Загальна сума балів				

Рефлексія

1. Учасникам пропонується написати есе на тему «Як можна ефективно застосовувати методи критичного мислення під час прийняття рішень».

Практичне заняття 7

Неформальна освіта як засіб формування критичного мислення громадян в умовах російсько-української війни

Мета – розглянути можливості неформальної освіти як засобу формування критичного мислення громадян в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: критичне мислення, неформальна освіта, російсько-українська війна, формальна освіта.

План практичного заняття

1. Співвідношення понять формальна і неформальна освіта.

2. Засоби і можливості неформальної освіти для формування критичного мислення громадян у сучасних умовах.

Рекомендована література:

1. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 5–9.
2. Кроуфорд А., Саул С., Метью В., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяда, 2006. 217 с.
3. Піфагор. URL: <https://pifa.com.ua/>
4. Подумай двічі: платформа критичного мислення. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/1700>
5. Савельєв Є. В. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №1(61). С. 228–232.
6. Coursera. URL: <http://surl.li/nygooo>
7. Braus J. A., Wood D. Environmental education in the Schools. Creating Program that Works! New York: MOO44, Peace Corps, 1993. 500 p.
8. EdEra – студія онлайн освіти. URL: <https://ed-era.com/>
9. Lipman M. Criticalthinking: What can it be? *Educational Leadership*. Matthew Lipman / (46) 1, 1988. P. 38–43.
10. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>

Завдання для практичних занять

Виклик

1. Мозковий штурм на тему «Неформальна освіта: можливості для розвитку».

Основна частина

Завдання 1. Учасникам пропонується розглянути курси з критичного мислення й зробити SWOT-аналіз щодо кожного курсу.

«Подумай двічі: платформа критичного мислення»
(EdEra – студія онлайн освіти. URL: <https://ed-era.com/>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

«Критичне мислення в українському контексті»
(Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

«Критичне мислення для освітян»
(Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

--	--

«Вступ до логіки і критичного мислення»
 (Coursera. URL: <http://surl.li/nygooo>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

«Критичне мислення: аргументоване прийняття рішень»
 (Coursera. URL: <http://surl.li/nygooo>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
O Можливості	T Загрози

«Критичне мислення для інформаційної епохи»
 (Coursera. URL: <http://surl.li/nygooo>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
------------------	------------------

О Можливості	Т Загрози

«Навички критичного мислення для професіоналів»

(Coursera. URL: <http://surl.li/nygo00>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
О Можливості	Т Загрози

«Critical Thinking»

(Coursera. URL: <http://surl.li/nygo00>)

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
О Можливості	Т Загрози

--	--

Рефлексія

Кластер. Учасникам пропонується укласти кластер на тему «Засоби і можливості неформальної освіти для формування критичного мислення громадян у сучасних умовах».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Young Scientist*. 2020. №10 (86). С. 279–303.
2. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти: проблеми та перспективи розвитку. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 5–9.
3. Бадер С., Починкова М. Критичне мислення та критичне ігнорування як засіб інформаційно-психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, том 1. С. 239–245.
4. Бадер С. О., Починкова М. М. Критичне мислення як засіб подолання когнітивних викривлень особистості. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 63. Т.2. С. 14–21.
5. Бадер С. О. Починкова М. М. Критичне мислення як засіб протидії інформаційно-психологічним операціям у соціальних мережах. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 72. С. 97–103.
6. Бадер С. О., Починкова М. М., Курило В. С. Критичне мислення як засіб протидії впливу інфодемії в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 76, том 1. С. 208–214.
7. Бадер С. О., Починкова М. М. Формування критичного мислення особистості в контексті ціннісно-сміслової парадигми. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. №4 (358). 2023. С. 35–44.

8. Богуш В., Юдін О. Інформаційна безпека держави. Київ : МК-Прес, 2005. 432 с.
9. Богуш Д. Сучасні особливості інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах гібридної війни РФ. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики*. Міжнар. наук.-практ. конф. 2022. С. 98–102.
10. Бойко С. Т. Психологічна безпека особистості в умовах розірваного інформаційного простору. *Психологія: теорія і практика*. 2019. Вип.1 (3). С. 32–42.
11. Босак К. І., Сивак Л. М. Співвідношення понять «суперечка», «дискусія» і «полеміка». Етичні аспекти культури дискусій. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31) квітень. С. 346–349.
12. Вікова психологія : навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. К. : Радянська школа, 1976. 269 с.
13. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. К. : Каравела, 2008. 400 с.
14. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. К. : Либідь, 2005. 400 с.
15. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 190 с.
16. Горlach М. І., Кремень В. Г., Ніколаєнко С. М., Требін М. П. та ін. Коментар до конституційних змін.: Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 1028 с., с. 480–481.

17. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. К. : «Академія», 1997. 752 с.

18. Дерев'яно І. П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 11. С.6–16.

19. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури, 2008. 536 с.

20. Кочубейник О. Інфодемія як форма конкуренції проблем на публічних аренах. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 11 (25). С. 85–98.

21. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах. Рідер для учителів – учасників тренінгу. URL: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/ReaderCT.pdf> , с. 53–57.

22. Кроуфорд А., Саул С., Метью В., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяда, 2006. 217 с.

23. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України : монографія. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. 240 с.

24. Лекція 7. Які цінності знаходяться в основі догматичного та критичного мислення, або справа нашого життя – запорука психологічного виживання? URL : <https://courses.prometheus.org.ua/assets/courseware/v1/24d667323152a80561e52c7ffd9d4189/asset->

[v1:CZ+CTFT101+2017_T3+
type@asset+block/Лекція_7_конспект.pdf](#)

25. Литвин В. М. У битві за імперію: російські наративи проти історичних реалій. *Вісник НАН України*. 2023. № 1. С. 11–26.

26. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. К. : МАУП, 2000. 256 с.

27. Марків О., Зарівна О., Марків І. Коментар як інструмент маніпулювання суспільною свідомістю в умовах війни (до питання інформаційно-психологічних операцій). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 51. С. 604–609

28. Навоєва Н. І. Мислення і мова як системне утворення. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Випуск 15. С. 402–410.

29. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів / авт.-уклад. О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Донецьк : Ліра, 2016. 144 с.

30. Пекар В. Трамп призначив Україну «невісткою». *Еспресо*. 2024. 26 вересня. URL : <https://espresso.tv/poglyad-tramp-viznachiv-ukrainu-nevistkoju>

31. Пінчук Ю. В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога. К. : КНТ, 2015. 160 с.

32. Піфагор. URL: <https://pifa.com.ua/>

33. Подумай двічі: платформа критичного мислення. URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/1700>

34. Почепцов Г. Г. Смыслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. 2014. Вип. 18. С. 21–27.

35. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 572 с.

36. Психологія мислення: підручник / [І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін.]; за ред. І. Д. Пасічника. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.

37. Рослінг Г., Рослінг У., Рослінг-Рьоннлюнд А. Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо / перекл. з англ. І. Ємельянова. К.: 2019. (електронне видання).

38. Савельєв Є. В. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №1(61). С. 228–232.

39. Світова гібридна війна: український фронт. / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 496 с.

40. Скрипаченко Т. В. Психологічні особливості інформаційного стресу. *Збірник наукових*

праць проблеми сучасної психології. 2018. №13. С. 153–158.

41. Словник української мови. В 11-ти т. / Словник української мови. К. : Наукова думка, 1978. Т. 9. 916 с.

42. Соціально-психологічні основи ділового спілкування : навч. посіб. / Є. І. Бородін, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 184 с.

43. Способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>

44. Талєб Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті / пер. з англ. Микола Климчук. К.: Наш Формат, 2017. 392 с. (електронне видання).

45. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

46. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. К. : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.

47. Ткаченко В. М. Використання методів і прийомів розвитку в учнів критичного мислення на уроках історії і правознавства. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56). С. 173–178.

48. Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному

інформаційному середовищі. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2017. Вип. 8. С. 277–281.

49. Тягло О. В. Критичне мислення : Навчальний посібник. Х. : Вид. група «Основа»: «Триада +», 2008. 192 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип 1(61)). URL : https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna

50. Федчук О. Категорія психологічної безпеки особистості в науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. № 73. С. 67-74.

51. Хоменко І. В., Алексюк І. А. Основи логіки. К.: Золоті Ворота, 1996. 251 с.

52. 4 способи захистити себе від маніпуляції. URL : <https://inspired.com.ua/ideas/tips/protection-from-manipulation/>

53. Benson B. Cognitive bias cheat sheet, simplified. URL : <https://medium.com/thinking-is-hard/4-conundrums-of-intelligence-2ab78d90740f>

54. Boroditsky L. How language shapes the way we think. URL : https://www.youtube.com/watch?v=RKK7wGAYP6k&t=2s&ab_channel=TED

55. Braus J. A., Wood D. Environmental education in the Schools. Creating Program that Works! New York: MOO44, Peace Corps, 1993. 500 p.

56. Coursera. URL: <http://surl.li/nygooo>

57. Dewey John. How we think. Publication date, 1910, p. 9. URL: <https://archive.org/search.php?query=date:1910>.

58. EdEra – студія онлайн освіти. URL: <https://ed-era.com/>
59. File:Cognitive-bias-codex-ua.png. URL: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cognitive-biascodex-ua.png>
60. Grice H. P. Logic and Conversation. Reprinted from Syntax and semantics 3 : Speech acts, Cole et al. «Logic and conversation», pp. 41–5 (1975), with permission from Elsevier.
61. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.
62. Kahneman D. Thinking Fast and Slow. Farrar, Straus and Giroux – New York. 2011. 512 pp.
63. Leech, G. Principles of Pragmatics. London, New York : Longman. 1983. 257 p.
64. Lipman M. Criticalthinking: What can it be ? / *Educational Leadership*. (46) 1, 1988. P. 38–43.
65. Pre Post. URL: <https://www.schoolandcollegelistings.com/XX/Unknown/854852671227655/pre-post>
66. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/>
67. Stanovich Keith E., West Richard F. Individual Differences in Reasoning: Implications for the Rationality Debate. *Behavioral and Brain Sciences*. 2000. № 23. Pp. 645–65.
68. TCH. URL : <https://tsn.ua/ukrayina> (дата звернення 15.11.2024 р.)

69. Van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (1987). Fallacies in pragma-dialectical perspective. *Argumentation*, 1, 283–301.

70. Walton, D. (2007). *Media argumentation: Dialectic, persuasion and rhetoric*. New York/Cambridge: Cambridge University Press.